

שביתת כלים – רווח מהכלים בשבת

❖ **כאשר אם יום טוב יוצא סמוך לשבת, האם אסור לקבל ריביות?**

בשיעור הובאו הפוסקים שהתירו בימינו להרוויח מריביות, אפילו יומיות –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ז סימן נט

רבית מבאנק /מבנק/ של גויים עבור שבת ויו"ט בע"ה. מע"כ בני חביבי הרב הגאון מוהר"ר דוד פיינשטיין שליט"א. בדבר מה שנתחדש עכשיו שהבאנק משלם ריבית לפי סך הימים שהיו המעות בהבאנק, שא"כ הרי יש לאסור מליטול ריבית עבור ימי שבת וימים טובים מאיסור שכר שבת כדאיתא במג"א סימן ש"ו סק"ז, יפה כתבת דכיון דהם חושבין יום מחצות הלילה עד חצות הלילה שלכן הוה התשלומין דריבית עבור שעות דחול ג"כ שהוא בהבלעה דשעות של חול ממוצאי שבת עד חצות הלילה

טעם ההיתר הוא שמבחינת הבנקים והעסקים, "יום" מוגדר מחצות עד חצות. מכיוון ששבת מתחילה ומסתיימת בשקיעה, מחצות עד חצות תמיד יכלול גם כמה שעות של יום חול. אך כאשר יש יום טוב סמוך לשבת, אזי יהיו 24 שעות, מחצות עד חצות, בהם אסור להרוויח!

אבל כששבת ויום טוב סמוכים, דהוא בין שיום טוב חל בערב שבת, בין שיום טוב הוא במוצאי שבת, יש לאסור מליטול בעד יום הראשון דמתחיל אצלם בחצות לילה ונמשך עד חצות לילה השני, דהרי בין השעות שהן משבת אסורין ובין השעות שהן מיום טוב אסורין, אבל הריבית בעד יום השני מותר דהרי איכא שעות אחרונות דהן חול. באגרות משה כתב אכן כך – כאשר יום טוב יוצא סמוך לשבת – אסור להרוויח את הריבית של אותו היום.

ובשני יום טוב של גלויות מסתבר דכיון דעשו לדין יום טוב שני בדין ספק דהא ביצה שנולדה בזה מותרת בזה לרב בביצה דף ד' והלכה כמותו, אם כן לא שייך לאסור שכר יום טוב בפועל ששמר שני הימים אלא בעד יום אחד, וממילא בריבית של הבאנק שהיום מתחיל מחצות הלילה ונגמר בחצות הלילה הרי ליכא שום איסור דאליבא דהודא איכא ודאי גם שעות דחול ביום שמשלמין עבורו ריבית והוי בהבלעה שמוותר.

אך הוא אומר שדבר זה אינו נכון לגבי שני ימים טובים של גלויות. אנו דנים בשני ימים טובים של גלויות כספק. המשמעות היא שאחד מהם ודאי חול, אם כן מותר להרוויח על האחד מדינא, ועל השני יש אותה הבלעה שיש בשבת רגילה

ובאיכא תלתא יומי כמו כשיום טוב הוא ביום ה' וערב שבת או במוצאי שבת ויום ב' אסור מדין שכר שבת ויום טוב נמי רק יום אחד דהוא כשיום טוב ביום ה' וערב שבת אסור ליקח בעד יום טוב שני דבערב שבת, ואם יום טוב הוא במוצאי שבת ויום ב' אסור בעד יום השבת (ובשני יום טוב של ר"ה אולי יש לאסור בעד יום אחד דהרי הם כיומא אריכתא לרוב הדינים וראוי להחמיר) זהו מה שנראה לע"ד. ונראה דהשכר דיום האסור, שלא שייך להניחו שם, יתנהו לאיזה צדקה, ובאופן שלא ידעו כלל, ולא יהיה לו שום הנאה, אף לא הכרת טובה משום אדם. והנני אביך אוהבך בלוי"נ, משה פיינשטיין.

❖ **הרחבות – באלו אופנים יקבל ישראל את הכסף?**

חלקת יעקב סימן סז

וכשהקונה לוקח בשבת משהו מהאוטומט וזרק לשם המטבע, אף שהאוטומט חצרו של הבעה"ב, אמרינן דלא ניחא ליי דליקני ליי חצרו מטבע זו וממילא לא נגמר הקנין, ואף דזה ודאי צריכין לומר דלהקונה יש לו רשות ליקח משם מה שירצה, דאל"כ רק נאמר דזה תהי' כמו גזילה, א"כ אדרבה עושה הבעה"ב איסור יותר מזה שמכשיל להקונה באיסור גזילה, ולפני עיוור שייך אף בעכו"ם... מכ"מ אף שיש לו רשות ליקח משם מה שירצה, זה לא יהיה מתורת קנין, כיון דאיסורא לא ניחא ליה למקני, ולא קנה המוכר את הכסף, רק הקונה לוקח זאת בתורת הפקר בכדי שלא יעבור המוכר על איסור דמו"מ, דאנן סהדי דמפקיר ליה למה שלקח הלוקח משם בלב שלם כיון דסוף כל סוף כבר זרק הלוקח המטבע לשם

החלקת יעקב הסביר שאסור לישראל להרוויח מהמכונה. ממילא אין לו כוונה לקנות את הכסף שהוכנס למכונה בשבת. לכן מתייחסים לזה כמצב שהנכרי הניח כסף והרשה לישראל לקנות, וישראל יקנה לכשיחפוץ, אחרי שבת בזמן המותר.

שו"ת מנחת יצחק חלק ג סימן לד

(ה) ומה שנוגע להחשש הב' מטעם המעות שקונה בעל הכלי בשבת כנ"ל, בזה יש להמציא התקנה שאיננה בתשובת מהרי"א אסאד (חאו"ח סי' פ"ג), שמצא תקנה לענין דורות ומתנות שנתונים בשבת להרב לכבוד הדרשה, ויש בזה משום איסור מקח וממכר, כאשר תמה בזה המג"א (בסי' ש"ו סקט"ו), דיכוון המקבל המתנה שלא לקנותו בשבת עד מוצאי שבת, אף על גב דחצרו של אדם קונה שלא מדעתו, היינו באינו יודע, אבל בידוע ואין מכוון לקנות, לא קניא... (ואמנם יש חולקים)... מ"מ בכוונה הפכית, שמכוון על מנת שלא לקנות, ודאי מודה המהרי"ט שאין קונה הדבר בע"כ, והביא ראיות לזה... וא"כ יש עצה גם בנידון דידן, דעדיף מהני"ל, דל"ה רק משום חצר ולא ידו, לומר בפירוש קודם שבת, שאינו רוצה לקנות המעות, עד מוצאי שבת, ושוב אין בזה משום איסור מקח וממכר.

❖ תשובת מראה הבזק – קונטרס מסחר באינטרנט ושמירת השבת

לז.

קונטרס

מסחר באינטרנט ושמירת השבת

הקדמה

התפתחותו המדהימה של העולם הווירטואלי – האינטרנט, בשנים האחרונות, מציבה אתגר הלכי ורוחני בפני מרנן ורבנן. פוסקי ההלכה צריכים לתת דעתם לסכנות המרובות מצד אחד וליתרונות העצומים מצד שני. בקונטרס זה נעשה ניסיון לחבר ישן וחדש ולנסות למצוא את המקורות בדברי חז"ל ובדברי הראשונים והאחרונים למציאות החדשה, הדימוינית - תרתי משמע.

בהשאר אתר אינטרנט בבעלות יהודי פתוח בשבת וביו"ט יכולות להתעורר שאלות הנוגעות לכמה וכמה איסורים.

"לפני עיוור" ו"מסייע לעוברי עבירה";

מקח וממכר בשבת (באתרים מסחריים);

שכר שבת (באתרים הגובים דמי-שימוש, בחנויות ושווקים וירטואליים);

הנאה מחילול שבת (מאתרים מסחריים);

מראית-עין וחשד;

זילותא דשבת.

ונדון בהם אחד לאחד ונבדוק האם אכן הבעלים עוברים על האיסורים הנ"ל.

א. איסור לפני עיוור ומסייע לעוברי עבירה

התורה הזהירה "ולפני עור לא תתן מכשיל"¹. איסור זה כולל גם הכשלת אדם מישראל בעבירה². מאחר שצרכן אינטרנט הגולש בשבת עובר בוודאי על איסורי דרבנן, ואולי אף על איסורי תורה³, יש לדון אם בעלי האתר המשאירים את האתר פועל בשבת עוברים בשל כך על איסור "לפני עיוור" או איסור "מסייע לעוברי עבירה"⁴.

הגמרא אומרת שאין עוברים על איסור "לפני עיוור" אלא כאשר המוכשל לא היה יכול לעבור את העבירה ללא סיועו של המכשיל⁵ לפיכך - כאשר ישנם אתרים אחרים, דומים, ניתן לאמר שאין כאן איסור דאורייתא של "לפני עיוור".

¹ ויקרא יט, יד.

² ז"ל רמב"ם ("ספר המצוות", לאוין רצט) "ולאו זה כולל גם כן מי שיעזור על עבירה או יסובב אותה, כי יבוא האיש ההוא לעוון, ובעזרתו הכשילו וחזר עוד ויפתהו ויעורוהו להשלים עבירתו או יכין לו סיבת העבירה...".

³ האיסורים הם: כותב - בשו"ת "שבט הלוי" (ח"ו סי' לו) פסק שכתובה על מסך מחשב אסורה משום מלאכת כותב דאורייתא. לעומתו הרב פרו' זאב לב סבור שכתובה על גבי צג המחשב (ללא הדפסה) היא בבחינת כתב שאינו מתקיים, שאינו אסור אלא מדרבנן, ואילו הרב ישראל רוזן מחלק בין מחשב שיש בו תוכנה למחיקה עצמית, שהכתובה על גביו יכולה להחשב לכתב שאינו מתקיים, ובין זה שאין בו תוכנה כזו, שאז הכתב נחשב לכתב המתקיים.

בונה - הגרש"ז אירעבך פסק שהזנת מחשב בנתונים הנשמרים על גבי דיסקט היא בכלל מלאכת בונה, "שמירת שבת כהלכתה" (ח"ב פרק סו סע' נה). בנוסף לכך ישנה בעצם הפעלת המחשב ופעולת ההקלדה סגירה של מעגלים חשמליים שלדעת "חזון אי"ש" כלולה באיסור בונה.

מוליד - סגירת מעגלים חשמליים לדעת "בית יצחק" (יורה דעה ח"ב במפתחות ל"ט לא) ועוד אחרונים מהוות איסור דרבנן. הבעיה - בתקשורת מחשבים מורכבת (שימוש במודם והתקשוריות מחשבים ושרתים) גם תתכן הלהטת חוטי-להט ממש (בהדלקת נורות שונות) שזה לדעת הרבה מן הפוסקים מלאכת מבעיר מדאורייתא (עם המעבר לטרנזיסטורים אין כמעט בנמצא מחשב עם נורות להט).

"ממצא חפץ" ומקח וממכר כאשר מדובר על אתר מסחרי, ודאי שהצרכן יעבור גם על דברי קבלה של "ממצא חפץ ודבר דבר", שבגנים אסור אפילו להרהר בענייני נכסיו בשבת, כמבואר בגמ' שבת (קנ ע"א) ובשלחן ערוך ("אורח חיים" סי' שו סעיף א). ולגבי גזירת מקח וממכר בשבת עיין לקמן סעיף ב.

⁴ הכרעת הפוסקים היא שיש איסור "לפני עיוור" גם באיסורי דרבנן, ונחלק, אם האיסור לסייע באיסור דרבנן הוא מן התורה או מדרבנן, עיין סיכום השיטות בספר "לפני עיוור" לרב יצחק א' הכהן אדלר (עמ' נב-נו). הנפקא מינה בין שני הצדדים קשורה לשאלה אם אופני ההיתר באיסור מסייע-מדרבנן, כשמדובר באיסורי דרבנן שהובאו לקמן, יעזרו להקל אפילו במקרה של "תרי עברי דנהרא" - כיון שכל האיסור מדרבנן-אמנם גם אם נסבור שהאיסור אינו אלא מדרבנן אין הכרח שהדינים הקיימים ב"מסייע" יהיו גם ב"לפני עיוור" באיסור דרבנן.

⁵ עבודה זרה (ו ע"ב) "הכא במאי עסקינן, דקאי בתרי עברי דנהרא". על פי פירוש רוב המפרשים והפוסקים. אולם רד"צ הופמן בשו"ת "מלמד להועיל" (ח"א סי' לד) והרב נחום אליעזר רבינוביץ (תחומין יא, עמ' 97-45) הוכיחו שלדעת רמב"ם אין חילוק בין תרי עברי דנהרא לחד עברא דנהרא, ובשניהם הסייע אסור מדאורייתא.

ואולם לא כן כאשר מדובר באתר יחודי שאין דומה לו⁶, או באתרים שמעצם טבעם מופעלים על-ידי יהודים⁷. אמנם ישנה מחלוקת ראשונית גם כאשר המוכשל היה יכול לחטוא אף ללא עזרת המכשיל, אם בכל זאת אסור מדרבנן לסייע לו לעבור את העבירה - רמ"א מביא את שתי הדעות וכותב ש"בעל נפש יחמיר לעצמו"⁸, ואולם כשמדובר באיסור "מסייע", שהוא מדרבנן, ישנן דעות אחרונות שהאיסור לא חל במקרים הבאים: סיוע למומר⁹, סיוע למוזיד¹⁰, סיוע שלא סמוך לשעת העבירה¹¹, וסיוע כאשר העבירה אינה מתבצעת בגוף החפץ שהמסייע - המכשיל מוסר לעברייני¹², והם קשורים גם לנדון דידן.

סברה נוספת לצדד שאין בהשאת האתר פתוח משום איסור "לפני עיור" ו"מסייע", היא שניתן לתלות¹³ שהמשתמשים כולם יהיו גויים או שאיש לא ישתמש באתר.

גם יתכן שלא שייך באתר "לפני עיור" או "מסייע" כאשר בשעת העבירה¹⁴ המכשיל פאסיבי לחלוטין.

כאשר סגירת האתר בשבת כרוכה בהפסד כספי, כגון בהפסד של לקוחות גויים או במקרה שהפתרון הטכני הוא בעייתי, ניתן לצרף להיתר גם את סברת האומרים שאין חיוב להוציא הוצאות כספיות כדי להימנע מאיסור לפני עיור¹⁶.

ב. "ממצא חפץ" - איסור מקח וממכר בשבת

באתרים שבהם נמסר מידע לכללי, מסחרי וכיו"ב ודאי שהצרכן שנכנס לאתר ומעיין באינפורמציה, עובר על איסור מדברי קבלה - "ממצא חפץ דבר דבר", פסוק שממנו לומדים שאסור, אדם לעיין בנכסיו בשבת¹⁷.

באתרים שהשימוש בהם כרוך בתשלום בעבור מידע או שירות כל שהוא או שמבוצע תשלום בעבור הזמנת חפץ מסויים, הקונה עובר כנראה גם על איסור דרבנן¹⁸ של מקח וממכר בשבת¹⁹, ובודאי הוא עובר על איסור "ממצא חפץ"²⁰.

לעומתו, ספק השירות או המוכר - שהוא פסיבי לחלוטין בשבת, נראה שאינו עובר על איסורים אלה¹. ואולם כדי לצאת ידי כל הדעות ראוי להבטיח שכרטיסי-האשראי של הקונים יחויבו רק במוצ"ש, והדבר יפורסם באתר בצורה בולטת².

⁶ יש מקום לטעון שגם אם האתר יהיה סגור בשבת, גולש שאינו מודע לסגירתו ינסה להיכנס בו וחלל שבת בניסונו זה, ואם כן סגירת האתר תמנע לכל היותר "תוספת איסור". שאלת "לפני עיור" בתוספת איסור שנויה במחלוקת ראשונית. רמב"א ומאירי (עבודה זרה ו' ע"ב) כתבו שאין עוברים על "לפני עיור" בתוספת איסור, אך מוס' (שם ד"ה מנין) משמע שאמנם עוברים. ועיין על כך בהרחבה בס' "לפני עיור" (ה"ל, ה"ה) 4 כללים, ס"ה ע"ה לט-מא). ועיין עוד בגיליון מהרש"א (ו"ד ס"ו קנא) שמבין את הסוגיא בבבא קמא בענין "הלעיסה" (ס"ט ע"א), שבמקום שעיור העבירה עובר ממצא עבירה שאין באפשרותו למנוע ממנו, וישנה אפשרות שתוך כדי כך יעבור עבירה נוספת שיש באפשרותו למנועה ממנו, אין חיוב למנוע. עוד יש לזון מצד מה שכתב רמב"ם בב' המשניות (מעשר שני פ"ד מ"ו), שמתיר לתת מעות דמאי למוכר עם-הארץ שבלאו הכי אינו מקפיד שלא לעבור איסורים. אמנם צ"ע בהבנת דבריו. ⁷ דעת "משנה למלך" (פ"ד מהל' מלוה ולווה ה"ב) שגם במקרה שהמוכשל יכול היה לעבור את העבירה גם ללא סיוע המכשיל, אבל זקוק בכל אופן לסיוע של יהודי אחר - עובר בכל זאת על איסור "לפני עיור" דאורייתא. אך דעת "פני משה" (ח"ב ס"ו קה) ו"לכתב סופר" (ו"ד ס"ו פג) היא שגם בהכאי גוונא אין עוברים על "לפני עיור" דאורייתא. "שדי חמד" (מערכה ו כלל כו אות ט) כתב שגדולי האחרונים סוברים כ"משנה למלך", ועיין סיכום בספר "לפני עיור" (ה"ל, עמ' כז - לא). ועיין בשרית "חלקיק יעקב" (א"ח ס"ו סז במהדורת החדשה) שמתעם "למשנה למלך" ה"ל אסר להעמיד בארץ-ישראל מכונה אוטומטית למכירת אוכל ברשות-הרבים בשבת, א"ל"פ שישנן שם מכונות של בעלים אחרים, מכוונות בעלי המכונות האחרות הם על פי רוב יהודים. ⁸ ש"ע יורה דעה (ס"ו קנא ס"א בה"ה). ⁹ הש"ך (ו"ד ס"ו קנא ס"ק ו) פסק שבמומר אין איסור מסייע, ואומנם הרבה אחרונים נחלקו עליו, עיין ספר "לפני עיור" (עמ' קכח-קכ"ב). הרב שלמה גורן במאמרו על מכשירי בנקומטים בשבת (קובץ "שנה בשנה" תשמ"א עמ' 181) דוחה התבססות על הש"ך ה"ל להיתר, משתי סיבות: א. שיטת הפוסקים שבזמן הזה אין דינים של מחללי שבת בפרהסיא כמומרים מפני שהם נחשבים למי שלא הוכיחו אותם; ב. יש חושן לדעת הרמ"א שכלל הנראה חולק על הש"ך. ויש סברות נוספות לכך שלא נחשבים כיום אנשים אלה למומרים ח"ו אלא ל"ציבור שגג". ¹⁰ כך מפרש שם "דגול מרובה" את הש"ך, וב"גיליון מהרש"א" שם חולק על "דגול מרובה". "באגרות משה" (ו"ד א' ס"ו עב) וב"ציצן אליעזר" (ח"ו ס"ו יח) הוכיחו כדעת הרמב"ם. ואומנם "באגרות משה" (אבן העזר ה"ד ס"א אות ט) כתב שכאשר ניתן למנוע את העבירה, ודאי ישנו חיוב לאפשרו גם במזיד, ורק כאשר העבירה התבצע מבלא, אין איסור מסייע במזיד. ומ"חזון א"ש" (דמאי ס"ח א אות ט) משמע שבמקום שסיועו של המכשיל הוא פאסיבי, אין איסור מסייע. ובספר "גבעת לבונה" כתב שגם לשיטת "דגול מרובה" באיסור שבת אסור לסייע גם למוזיד, ואולם לא משמע כן משאר הפוסקים. ¹¹ "פתחי תשובה" (ו"ד ס"ו פג), "משיב דבר" (ח"ב ס"ו לא-לב) ו"בניין ציון" (ס"ו טו) התירו סיוע בזמן שאינו סמוך לבצוע העבירה, ועיין עוד "מגן אברהם" (ש"ע א"ח ס"ו קסט ס"ק ו) שהבין מדברי הג"ח (שם ח"ה ואסור), דשרי כשאנו מכשיל בזמן העבירה, ואולם בספר "לפני עיור" (עמ' קלח-קמ) הוכיח שרמ"א, ש"ך "דגול מרובה" חולק על זה. ¹² שו"ת מהרש"ם (ח"ב קפד) חירש שלא שייך איסור מסייע, אלא כאשר העברייני עושה את האיסור בגוף החפץ שמסר לו המכשיל, וצ"ע טעם זה להיתר להשיכר בית לספר המספר גם בשבת, מכיוון שהו עובר את האיסור בחלל הגיבול ולא בבית עצמו. גם אנו יכולים לצרף טעם זה בנדון דידן - המוכשל עובר את העבירות באמצעות מחשבו האישי ולא בגוף איהו חפץ המכשיל מוסר לו. ¹³ במשנה שביעית (פ"ה מ"ו) מובאר שמתיר למוכר בשביעית לחשוך על השביעית בלי שמלאכתו להיתר ולאיסור, מכיוון שניתן לתלות שהוא קונה את הכלי למלאכת ההיתר. ועיין בספר "לפני עיור" (עמ' עא-עו) שיש הרבה פוסקים הסוברים, דהיינו דווקא כשאייכא רובא להיתר. אמנם אין היתר זה פשוט, שכן אמנם מצינו במשנה ה"ל, שניתן לתלות להיתר, אך שם מדובר בהכאי גוונא מיועד גם להיתר, ואם כן אין זה נחשב לתנית "מכשול", שהרי הכלי מצד עצמו אינו מיועד דווקא לאיסור (ריטב"א ע"ז סג ע"א), אך סברה זו אינה שייכת לנדון דידן, שכן בשבת מהווה האתר מכשול, ורק ישנו ספק אם ייכשל בו יהודים או לא, ואם כן בכל "מסייע דאורייתא", לחומרא (כשם שאסור להכשיל אדם בספק איסור, אף שאז רק ספק, אם מכשילו בעבירה). ¹⁴ אמנם יעויין בירושלמי שביעית (פ"ה ח"ג) ששאלו שם (על מה שכתבה המשנה שאסור למכור להשוך), האם מותר למכור ל"סתם" אדם כלים שיעודם למלאכה האסורה בשביעית, ואמרינן שם דשרי, דתלינן להיתרא בשם, ושלינן להיתרא בכלי שאינו מיועד רק למלאכה האסורה. ואם כן לכאורה הוא הדין בנדון דידן שבו ישנו ספק, אם המשתמש יהיה יהודי, או יעויין ברמב"ם (ה"ל שמיטה ויבל פ"ח ה"ד) דמשמע ששם, ושכל נהונת הירושלמי היא לומר, שאין צורך בדיעה שישנו חשוד, אלא בסתמא אמרינן דאינו חשוד, ומבילאי תלינן להיתרא בשם בכלים האלה בשביעית אלא ימתין עד לאחר השביעית. ¹⁵ סברה זו הועלתה ע"י הרב הראשי לישראל הרב שלמה גורן לגבי האיסור דאורייתא "לפני עיור" ("שנה בשנה" ה"ל) וע"י דל הרב ישראל רזון גם לגבי האיסור "מסייע" מדרבנן (תחומין ז' עמ' 140-139) ואולם לפחות לגבי האיסור מדרבנן מוכח במפורש ממשנה מעשר שני (פ"ה מ"א) מ"א, מובאר בגמ' בבבא קמא (ס"ט ע"א) שלפחות מדרבנן יש חובה על יוצר המכשול למנוע שיכשלו בו גם כשהוא אסוביבי לחלוטין בשעת העבירה, שהרי המשנה מחייבת את בעל הכרם לציין בשביעית "כרם ערלה ונטע רבע", כדי שלא יכשלו בו הרבים, א"ל"פ בשעת הכרם פסיבי לחלוטין. הרב אורי דסברג (תחומין ט' א"י סגירת בנקומט בשבת" עמ' 353) מחדש שלא שייך איסור מסייע וחובת הפרטה מעבירה, כאשר המכשיל אינו רואה את עובר העבירה בשעת העבירה, מכיוון שלא שייכת בהכאי גוונא חובת הוכחה, ואולם גם סברה זו נדחית לכאורה מן המשנה ה"ל. אך עיין ב"עין יצחק" (אבן העזר ס"א א סק"ח) המחדש חידוש דומה, שאין חובת אפרושי מאסורא במקום שאין יודע למכשיל, מי הם המוכשים, מכיוון שאין דין עריבות על הנסתרות, ואת המשנה ה"ל תירץ שחובת ציון "ערלה" איננה מטעם "אפרושי מאסורא" אלא מן הטעמים שמביאה הגמ' מועד קטן (ה"א ע"א) לחיוב ציון בקברות. ¹⁶ אמנם נראה שדין חובת אפרושי מאסורא לא יצאנו לגמרי. ¹⁷ כך סבור מהר"ל דיסקין (ק"א ס"ו קמ) אף לגבי איסור דאורייתא של "לפני עיור". ובשרית "עצי חיים" (ח"ד ס"ה) חולק עליו במקום שיש לאו מדאורייתא, ומודה לו במקום שישנו רק איסור מסייע מדרבנן. ¹⁸ שבת (ק"ע"א), ש"ע אורח חיים (ס"ו א) וכו'. ¹⁹ שבת (ק"ע"א), ש"ע אורח חיים (ס"ו א) וכו'. ²⁰ ש"ע אורח חיים (ס"ו א) וכו'. ²¹ ש"ע אורח חיים (ס"ו א) וכו'. ²² ש"ע אורח חיים (ס"ו א) וכו'.

ג. שכר שבת

חז"ל אסרו לקחת "שכר עבודת שבת" אפילו ביצוע על מלאכה המותרת³, ויש פוסקים שכתבו דהוא הדין שאסור לקחת שכר על השכרת כליו וחפציו בשבת⁴, וכן נפסק בשו"ע⁵. יש לדון, אם יש משום "שכר שבת" בנטילת תשלום עבור שירותים המסופקים באינטרנט, גם בשבת, או עבור קניית חפץ שהוזמן בשבת באתר מסחרי פתוח. נראה שאם מדובר בתשלום חודשי/שנתי קבוע עבור הזכות להיכנס לאתר בכל זמן, ודאי שאין בעיה, מכיוון שזה נחשב כשכר שבת בהבלעה, שמותר⁶. וכן הוא באשר לתשלום על קניית חפץ שהוזמן באינטרנט בשבת, ודאי שאין בו משום שכר שבת⁷.

אך תשלום חד-פעמי בעבור אספקת מידע, צפייה בסרט, שמיעת מוזיקה וכדומה אכן אסור, מפני שהוא דומה לתשלום שכר בעבור השכרת כלים בשבת, וכנ"ל, וכך הדין גם לגבי בעל שוק וירטואלי הנוטל אחוזים מכל עיסקה שמתבצעות בו⁸. לכן מותר להפעיל את האתר רק בשותפות יום כנגד יום עם שותף גוי⁹, ורק בשעת דחק והפסד גדול יש על מי לסמוך גם למי שנוטל את האחוזים ללא שותפות עם גוי¹⁰.

ד. הנאה מחילול שבת

האיסור ליהנות מחילול שבת הוא רק בהנאה מן הדבר שבו נעשה חילול השבת, ולא בהנאה מן השכר הניתן בעבור חילול שבת, ולכן אין בנדון דידן בעיה של הנאה ממעשה שבת¹¹, ומה גם שלאחרים, שלא חיללו שבת, מותר ליהנות גם מן המלאכה עצמה מיד עם מוצאי-שבת¹². אך כל זאת בהנחה שהבעלים לא עשה איסור בהשאת האתר פתוח (כמו שנתבאר בסעיף א), כי אם עשה באיסור, נראה שאסור לו לקבל שכר עבודה זו¹³.

ה. מראית-עין וחשד

חכמים אסרו בשבת מספר דברים משום חשד "מראית עין" של הרואים שעלולים לחשוד שהעושה עובר איסור, אע"פ שאין בהם בדברים איסור עצמי. מסיבה זו אסור להשכיר מרחץ לאינו-יהודי לשבת גם אם הוא משכירו באריסות - מפני שהמרחץ נקרא על שם היהודי, והנכרי עושה בו מלאכה בשבת. החשש הוא שאנשים לא ידעו, שהנכרי הוא אריס (ועושה אדעתא דנפשיה), אלא יחשבו שהוא פועלו של בעל-הבית, ויחשדו בבעל-הבית שעובר על אמירה לנכרי¹⁴. ואכן יש פוסקים שכתבו, שאין להתיר העמדת מכונה אוטומטית לממכר מזון ברה"ר, אם שם ישראל על המכונה¹⁵, ויש מי שכתב כעין זה לעניין כספומט בשבת¹⁶.

עם זאת נראה שאין כאן חשש "חשד" ו"מראית-עין", שהרי הכל יודעים, שמכשירים אלו הפועלים אוטומטית, ללא כל שיתוף יד אדם, ואם כן, איזו "מראית-עין" שייך כאן¹⁷? לכן נראה שגם בהשאת אתר-אינטרנט רגיל או מסחרי פתוח בשבת לא שייך "מראית-עין" וחשד, אפילו שם ישראל על האתר (סיומת il וכדומה), מפני שהכול יודעים, שהאתר עובד אוטומטית, ללא התערבות אנושית. ועוד יתכן לומר שאין דין חשד ו"מראית-עין" במקום שאין בו

(ג) כאמור לעיל, בהזמנה באינטרנט לא מתבצע קניין ממש בחפץ, אלא רק התחייבות לספק את החפץ, ובפשוט נראה שרע"א אסר רק לגרום "לחלות" קניין ממש בשבת, ולא התחייבות וכדו', וכעין זה גם מובא בשו"ת "באר משה" (קונטרס אלקטריק ח"ו סי' 0); (ד) יש לבדוק, אם על פי החוק האזרחי ניתן לתובע את הספק אסיוחור בו ולא יספק את החפץ (ולא יגבה את התשלום). אם לאו, יש לומר שאין איסור להתחייב בשבת בדבר שיכול לחזור בו - דעת "מחצית השקל" על ה"מגן אברהם" (שו"ע א"ח סי' שו ס"ק טו); (ה) ניתן לצרף שיטת ה"מקנה" (אבן העזר סי' מה) שאיסור מקח ועמך בשבת הוא על הקונה בלבד.
 2 על מנת למנוע לזות שפתיים.
 3 תוספתא שבת (פ"ח הל' טז), בבא מציעא (נח ע"א).
 4 רא"ש (פ"ק דל"ז סי' כה), טור (א"ח סי' רמג).
 5 שו"ע אורח חיים (רמז סעיף א).
 6 שם (ס' שו"ד, ו' ו' רמז, א). במקרים רבים ישנה הבלעה גם כשהתשלום הוא חד-פעמי, שכן המזמין משלם גם על משלוח החפץ הנקנה ועל אחזקת האתר ועוד.
 7 ודאי שאין משום בעיה אם החפץ מסופק ביום חול, ואפילו אם היה מסופק בשבת, נראה דשרי, כי ה'נודע ביהודה' (אורח חיים ס"ו ס"כ כו) כתב שוודאי מי שלוקח בשבת חפץ מחברו (באופן המותר, הדינו שאין מדברים בשבת על המחיר), חייב לפרוע לו בחול, ואין בכך משום שכר שבת. ובדבריו השתמש ה"מנחת יצחק" להטיר את התשלום המתקבל בשבת במכונה אוטומטית למכירת אוכל.
 8 בכל הדוגמאות ה"ל לא מדובר בקניית חפץ, שבה התשלום הוא עבור החפץ הנקנה, ואין בה משום שכר שבת (מכבואר לעיל ב'נודע ביהודה' וב'מנחת יצחק' ה"ל), אלא בתשלום בעבור שירות (עבודה) שנתון האתר, וזה דומה ממש לשכירת כלים.
 9 עיין לקמן.
 10 בשו"ת מהרש"ג (חלק א אורח חיים סי' סה) התייר ליטול "שכר שבת" באחוזים ממכונת דישה המושכרת לגויים בשבתות, על סמך שני נימוקים השייכים גם בנדון דידן [ונימוק נוסף שלא שייך]. (א) הוא מוכיח שלשיטת רמב"ם אין כלל של שכר שבת בהשכרת כלים, אלא רק בעבודה של אדם; (ב) הוא מחדש שאיסור שכר שבת הוא רק במי שנוטל שכר לפי זמן, והוא נוטל גם על יום השבת או חלק ממנה ולא בתשלום בקבלות. וב"צניץ אליעזר" (ח"ד סי' פח) הביא סברה זו וצירף גם אותה להיתר. אמנם עיין ב"שמירת שבת כהלכתה" (פ' כח סעי' סה) בשם הגר"ש אויערבך לגבי תשלום דמי-כניסה בערב שבת לטן חיות, שמשמע שם בפשטות שלא סובר סברה זו. מכיון ששם צרף המהרש"ג עוד נימוק שלא שייך לענינו, וכן נראה מסוף דבריו שכתב כן רק ללמד זכות על "פרנסת אחינו בני ישראל בגלות המד הוה", נראה שלכחילה ראוי שלא ליטול שכר זה. במקום הפסד גדול יש לצרף דברי ה"ביאור הלכה" (סי' רמד סעיף ו' בשם התוס') שהתיר ליהנות משכר שבת במקום הפסד גדול. בשו"ת "משנה הלכות" (ח"ד סי' לב-לג) כתב להתייר נטילת תשלום שכר שבת לבעלי מכונת-כביסה אוטומטית המוצבת ברשות גויים, ונימוקו - שבמקום שהבעלים אינם מעוניינים, שישתמשו בכליו דוקא בשבת, אלא שיהיו יהודים בתנורו של ישראל בשבת על כרחו, ונתנו לו פת בשכר התנור, אסור ליהנות ממנו".
 11 "משנה ברורה" (סי' שיח סק"ד). וב"שער הציון" שם מצייין למס' בבא קמא (עא ע"א) דמעשה שבת מותר בהנאה, ואסור רק באכילה או בשימוש בדבר עצמו. ועיין עוד בשו"ת "אגרות משה", שמתור ליהנות מציאה שמצאה בשבת בעורת נר שהודלק בשבת באיסור.
 12 שו"ע "אורח חיים" (סי' שיח, א).
 13 עיין רמ"א (שם סוף סי' רמג) וב"משנה ברורה" (שם ס"ק טו).
 14 דעת רש"ב"ג במס' עבודה זרה (כ"א ע"ב). ושו"ע ("אורח חיים" סי' רמג, א).
 15 "חלקת יעקב" ("אורח חיים" סי' טז) "מנחת יצחק" (א"ח סי' לד, וחלק ט"ו כד, מכבסה אוטומטית).
 16 הרב אורי דסברג ב"תחומין" (יט עמ' 357).
 17 כך מעיר בצדק הרב משה אישון ב"כתר" (ב' עמ' 197 הערה 17), וגם בשו"ת "באר משה" (חלק ו, קונטרס אלקטריק סי' פד) איננו דורש את התנאי, שאין שמו עליו. ואולי משום כך לא מזכיר בשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' פח) - שהוא מקור להיתר העמדת מכונה אוטומטית ברה"ר בשבת - תנאי זה שאין שם ישראל על המכונה, ורק מצרף שהמכונה לא תעמוד ברשות ישראל, מפני שאז יש מראית-עין, שאולי הישראל ממר לו את המזון ישירות, וכן לא תמזון ישירות, וכן באמצעות המכונה.

יהודים כשרים כלל וגם לא יתכן שיהיו, כי כל החשש של "מראית-עין" הוא שיהודי כשר יחשוד ביהודי כשר אחר שהוא עובר על איסור. ועוד יש לומר, שכיון שאין מקור לגזירה "משום מראית-עין" במקרים מחודשים כאלה, איננו רשאים לחדש גזירות כאלה. ואולי לכתחילה כדאי להוסיף הודעה מפורשת שההזמנות המתקבלות באתר לא יטופלו עד למוצאי-שבת, ואז בוודאי שאין חשש כלל¹⁸.

1. זילותא דשבת

בשו"ת "אגרות משה"¹⁹ נשאל לגבי אפשרות ששעון-שבת ידליק בשבת תנור-בישול או תנור-אפיה באופן שיתחיל לבשל או לאפות את האוכל בשבת כשעה לפני האכילה. בתשובתו כתב המחבר בין היתר, "אבל יש טעם גדול לאסור מטעם אחר, שהוא 'זילותא דשבת' ואף 'זילותא דיום טוב' הא אסרו בכמה דברים. כיוון שברור שאיכא 'זילותא דשבת' הוא בכלל איסור זה ממילא אף שלא אסור זה ביחוד, דכל עניין זילותא הוא האיסור, וגם פשוט לענין דעושה דבר שהוא 'זילותא לשבת' הוא עובר בידים על חיוב הכבוד (של שבת) שמשמע שהוא גם כן חיוב התורה שנתפרש ע"י הנביאים...".

ובשו"ת "חלקת יעקב" נשאל לגבי השארת "מזכירה אלקטרונית" פתוחה בשבת שתקבל הזמנות לעסקאות, וההזמנות תטופלנה במוצ"ש, והשיב בתוך הדברים, "וחוץ לזה על זה נאמר 'חכמים הזהירו בדבריהם' בזמן שהטעכניק צועד רק צעדים קדימה, ויכול היות בימים קרובים לסדר חנות גדולה ע"י אוטומט וטאנבאנד שהחנות תפתח מאליה לשעה הנדרש, והקונים יבואו לשרת אף כשאין שום איש, דשם תתחלק הסחורה להקונים תמורת המעות שהם נותנים לשם, ואם נזלזל בקדושת שבת בהיתרים של הטעכניק משום שהכל נעשה מעצמו, יצמח מזה חילול שבת גדול, שאדם בשבתו בביהמ"ד או על שלחנו של סעודת שבת ומנגן זמירות לכבוד שבת, ועסקו או משרדו עובד בשבת עבורו כבימות החול, ומסופקני אם זה אינו דומה להא דרמב"ן בפ' אמור במקח וממכר הנעשה בקביעות, אף דברים שאינם של מלאכה דאסור מן התורה... ואף דבאמת חילוק גדול יש, דהרמב"ן מיירי כשהאדם טורח עמו ביום השבת בעבודות וטרחו, לא כן כשהאדם אינו עושה כלום, רק הכל נעשה על ידי המכונה של קודם יום השבת, מכ"מ העובדה בעצמה שהעסק שלו עובד בפרהסיה בשבת במקח וממכר עבורו, זה כבר אינו שבתון, ובכל אופן מעובדין דחול או מראית עין בפני עמי הארץ שלא ידעו דיני התורה לא יצאנו, וגם זכור את יום השבת לקדשו שלא יהא מעשיך בשבת כבחול ג"כ לא נתקיים בעבודות כאלו. ולא דמי להיתר דאוטומט העומד בקרית חוצות בלי שם ובלי בעלות שלא נודע למי הוא שייך, אחרת הוא, כשאדם עושה דברים כאלו בביתו וברשותו... וכשיתיר שהמסחר והקניין שנתרע גם על יום השבת, אפילו ע"י התר עפ"י דיני התורה, יוכל לצמוח מזה שקדושת השבת יתחלל ויזדלזל עד למאוד, ובני מנע רגלך מזה"²⁰.

על דברים אלה של בעל "חלקת יעקב" כותב בשו"ת "באר משה" - "...ראיתי בתשו' חלקת יעקב שמתחילה כתב כמעט ככל דברי, דעל פי ההלכה אין מקום לאסור. אולם אח"כ עשה עצמו לדיני גזירה וגזור גזירה חדשה שבודאי אין ביד שום רב, יהיה מי שיהיה, לגזור מעצמו גזירות חדשות. ובוודאי אם גדולי רבנים דזמנינו יגזרו גזירה, ובהסכמה יעלו לגזור, בוודאי נכוף ראשינו לקבל גזירתם, אבל רב יחידי בוודאי אין בידו לגזור וגם בוודאי לא נקבל גזירתו"²¹.

אמנם יש להעיר שה"אגרות משה" דיבר על אודות מקרה שהאדם עושה בערב-שבת מעשה, שיגרום זילותא דשבת [מעמיד שעון-שבת שידליק בשבת עצמה], מה שאין כן באתר-אינטרנט כשהוא נמנע מסגירת האתר, ואלו ה"חלקת יעקב" דיבר על כך שאדם, שמשאיר בביתו "מזכירה אלקטרונית" פתוחה, נחשב פרהסיה וכו'..., ויש להסתפק, אם פעילות אתר-אינטרנט חשובה כפעילות פרהסיה [ובודאי שאינו נמצא בביתו של הבעלים]²².

ואולי יש לחלק בין אתר-אינטרנט ששם יהודי עליו [או שיש בו סיומת il - שרובם של יהודים] ובין אתר-אינטרנט שאין שם יהודי עליו²³.

וכן לעניין הגדרת פרהסיה יתכן שיש לחלק בין אתרים המשמשים את הציבור הכללי, לבין אתרים שמשמשים בעיקר יהודים²⁴.

¹⁸ מפני שעדיין יכול הטוען לטעון שגם באתר אינטרנט מסחרי ישנו חשד ומראית-עין, שבעלי האתר תפעלים אותו בשבת עצמה, ומוציאים את ההזמנות ומטפלים בהן בשבת, או שעמי הארצות יחשבו שהדבר אסור והבעלים עובר על איסור.

¹⁹ "אגרות משה" (א"ח ח"ד סי' ס). ולכן מתיר שם להפעיל שעון-שבת רק על מנת להדליק ולכבות חשמל למאור, ע"ש טעמו לחילוק.

²⁰ שו"ת "חלקת יעקב" (א"ח סי' סט, ח"ג סי' צד - במהדורות הישנות)

²¹ שו"ת "באר משה" (ח"ו קונטרס אלקטרויק סימן ו).

²² עיין ב"תחומין" (כ) במאמרו של הרב אורי דסברג "מערכות תקשורת בנקאיות בשבת" (עמ' 422 ובהערת העורך שם הערה 1). ויוצא מדבריהם ששינה מסכימים, שהמשתמשים ברשת המחשב עצמם לא יוצרים פרהסיה, והם מתווכחים רק לגבי האנשים שעשויים לראות את המשתמש. ולכאורה ניתן להסתפק, אולי הרשת עצמה שנכנסים אליה הרבה משתמשים, תיחשב לפרהסיה מצד עצמה, ולכל הפחות כך במקום שרובם ישראלים. וצ"ע.

²³ שאם אין שם יהודי על האתר, לא שייך לומר שניכר כאן זלזול שבת בפרהסיה.

²⁴ שהרי פרהסיה זה "עושה מישראל", אומנם על-פי דברי "משנה ברורה" (סי' שפה ס"ק ו) לא חזירן תתכן כלל מציאות של מחלל שבת בפרהסיה.